

Ана С. ЖИВКОВИЋ
ДИСХАРМОНИЈА У ПРОЗИ
ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА

Филолошко-уметнички
 факултет, Универзитет у
 Крагујевцу

(Драгана Вукићевић, Душан Иванић. *Дивна дисхармонија Јаков
 Игњатовић*. Београд: Универзитет у Београду – Филолошки
 факултет, 2020, 323 стр.)

Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић, збирка есеја Драгана Вукићевић и Душана Иванића, поетским насловом најављује савременију књижевнотеоријску и књижевноисторијску методологију истраживања живота и рада српског реалистичког писца Јакова Игњатовића. Насловом је истакнуто јасно естетичко становиште: дисхармоничност је афирмативно обележје књижевног опуса класика српске књижевности. Пропратни цитат Вељка Петровића (уз слику на корицама) поткрепљује тезу коаутора о нестабилности пишчеве поетичке позиције: на чувеном портрету Јаше Игњатовића сликар Новак Радонић одузео му је борбеност духа и одлучност воље, сугеришући извесну суморност и резигнацију, осујећеност и промашеност у животу. Драгана Вукићевић и Душан Иванић осветлили су својим истраживањима многе узроке и поводе, литерарне и социјалне процесе, који стоје у позадини оваквог Игњатовићевог меланхоличног портрета на корицама.

Књига *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* садржи тринаест поглавља: 1) седам студија Душана Иванића („Дивна дисхармонија“, „Приповиједање/сјећање“, „Коментар у романима Јакова Игњатовића“, „Ритам пролазности“, „Реалистичке приповијетке Јакова Игњатовића“, „Увео листиак Ј. Игњатовића и Сеобе М. Црњанског“, „Мемоари Јакова Игњатовића у контексту српске мемоаристике XIX вијека“); 2) шест студија Драгана Вукићевић („Јунак и време“, „Љубав галантома или љубав на бидермајерски начин“, „Панонски stultifera navis“, „Рецепцијски заокрет“, „Читалачки уроборос: Кашанин – Скерлић – Игњатовић“, „Лексикографско читање“).

Уводном студијом Душана Иванића под насловом „Дивна дисхармонија“ потврђена је важност новог увида у вези с поетичким обележјима Игњатовићеве прозе: српски писац епохе реализма својим интересовањем и тематизовањем дисхармоније у радњи романа и мемоарске прозе, у оквирима описа и коментара, временски

претходи Ђилу Дорфлесу, италијанском естетичару дисхармоније. У Игњатовићевом опусу препознато је јединствено семантичко поље: „Уз дисхармонију се као блиски или еквивалентни појмови појављују *дисонанца*, *смеса*, *йародија*, али и *контраси*, неподударне *крајности*, а могао би се наћи и ред других идентификација сличног смисла.“ (Вукићевић, Иванић 2020: 7) [подвукао Д. И.] Успостављена на различитим нивоима текста, дисхармоничност је истакнута као један од средишњих реторичко-тематских структурних чинилаца приповедања: 1) успостављена је у концепцији јунака, 2) на морфолошкој равни посредством малих облика компонованих по начелу контраста, 3) на семантичком нивоу текста приписивањем тог ефекта „ужасног дисканта“ свакидашњици (стварности). Будући да је установљена чврста повезаност између тематског плана дисхармоније и њеног морфолошког транспоновања, Иванић сматра да је Игњатовићево поимање категорије лепог утемељено процесима поремећаја, неподударности, нереда и неусклађености. Ако је писац у *Пајиници* дисхармонију одредио као „дивну“, својим опусом остварио је својеврсну апологију процеса стварања несклада и неравнотеже, што је нарочито поговорило његовом осећању за комичку и иронију.

Друго поглавље књиге *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* под насловом „Приповиједање/ сјећање“ посвећено је испитивању наративних поступака и структуре првог српског реалистичког романа *Тридесет година из живота Милана Наранџића*. Душан Иванић истиче противречност која у роману постоји између приче и приповедања: причом доминира доживљајно *ја*, док се у приповедању распознаје приповедно *ја*. Дисхармонична подлога препознаје се услед неподударности наглашене прозирности јунака (априорна карактеризација путем имена или презимена) и прикривеног идентитета (маскирањем): ликови у *Милану Наранџићу* представљају се другачијим него што јесу или што се о њима зна. Отуд се у наративу сваки идентитет (појединац, класа, група) „распада на двојство, тројство, односно на неку отворену множину“ (Вукићевић, Иванић 2020: 25). Према Иванићевом мишљењу, *разлика* унутар истог оквира (судбина/случај, карактер, стална/повремена улога) постаје основна поетичка норма – препознатљива у сегментима радње, јунацима, композицији, техници приповедања, у стилско-реторичком слоју *Милана Наранџића*.

Применом наратолошких претпоставки Мике Бал у вези с ритмовима приповедања, Драгана Вукићевић је у наредном одељку, „Јунак и време“, указала на динамични и семантички сврсисходни ритам прозе Јакова Игњатовића. Протореалистичка синкретичност Игњатовићевих романа обухвата различите праксе временске фигурације јунака: од опонашања и пародирања времена у пикареском и авантуристичком роману, преко чворишних тачака у биографс-

ком роману до опонашања хронометријског времена. Особито у *Вечийом младожењи* приповедач време приче приближава моменту објављивања романа (1878), док простор романеског света наликује простору којим се аутор креће (Новом Саду, Сентандреји, Будиму, Пешти). Након овог одељка следе још два научна рада Душана Иванића, којима се утврђују особености Игњатовићевих романа на морфолошком и значењском плану (*Чудан свеи, Триен сјасен, Васа Решијекѿ, Вечийи младожења*): 1) функционалност коментара у радњи, карактеризацији ликова и сизижу („Коментар у романима Јакова Игњатовића“) и 2) усуд времена/пролазности као семантичке подлоге романа *Вечийи младожења* („Ритам пролазности“).

Од студије „Љубав галантома или љубав на бидермајерски начин“ Драгане Вукићевић приметан је истраживачки заокрет у књизи *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић*. Посреди је знатније усмеравање пажње ка друштвеноисторијским и културним околностима, својственим животу српске грађанске класе у угарском делу Аустријске царевине током 19. века. Ауторка студије препознала је у Игњатовићевој прози учесталост јављања лика галантома, којег дефинишу следећа обележја: 1) нарцистички комплекс, 2) опседнутост сопственим изгледом и декором, 3) употреба „наученог“ говора, 4) бављење „женским темама“ (модом, баловима, позориштем). Премда се лик галантома може уочити и у прози 18. века, бројне варијанте ове књижевне фигуре настале су деловањем бидермајерског културног модела. Простор је анализиран као љубавна сценографија, која својим симболичким потенцијалом расветљава естетику галантома усхићеног: 1) (бескорисним) детаљима и непрактичним луксузом, 2) парадним портретима, 3) огледалима, орманима, сувенирима, 4) цветним, љупким и извештаченим предметима и накитом, 5) фризурама, брковима, брадом. Други део ове студије садржи увиде у вези с осетљивошћу маске галантома и начинима раскринкавања: 1) хумористичним или ироничним коментарима јунака или приповедача, 2) описима сахрана и гробаља, 3) испресецаношћу љубавне реторике трговачким, пословним или правничким терминима. Сумирајући резултате истраживања, ауторка закључује: „Игњатовићеви романи имају двоструку идеолошку позицију: с једне стране јунаци делују симпатично као инаугуратори једног безбрижног ’водвиљског’ света, у којем је све ’као по моди’ – с друге стране, иронично-хумористичан став приповедача или аутоиронија ликова откривају неодрживост (пролазност) света који је у знаку имитације вредности и система који је био на издисају.“ (Вукићевић, Иванић 2020: 102)

У поглављу „Панонски *stultifera navis*“ Драгана Вукићевић протумачила је *Васу Решијекѿа* као роман с тезом, у којем се градивно развија идеја лудила појединаца и лудила заједнице, те слика „трулости“ породице и неспремности друштва да успостави границе између здравих и лудих. Следећи поетичко-естетички

концепт „дивне дисхармоније“, Игњатовић је уобличио каталог „девијантних“ и „инцидентних“ ликова, „болесних“ и „одбачених“, ситуирајући их у одговарајући амбијент: кафану, затвор, лудницу. Интерпретирајући у *Васи Решийекџу* мотиве депресије, мегаломаније, еротоманије, параноје, ауторка је стекла утисак да се лудило (болест) може приписати не само особењацима, убицама или промискуитетним женским ликовима већ и припадницима заједнице у којој такви ликови живе (мит о noblesse, капиталистичка идеологија новца, помодарство, етика нерада).

Књига *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* обухвата и темељно испитивање Душана Иванића о недовољно осветљеној теми у српској књижевној историји – реалистичким или друштвеним приповеткама Јакова Игњатовића. Будући да се јунаци уводе у различите кризне или лакрдијашко-гротескне ситуације („Адвокат као холанер“, „Најскупља коза“, „Пита 1000 форината“, „Варљив Максим“, „Адвокат и поета“, „Кнез у купатилу“, „Једна женидба“), укидање естетике просветитељско-класицистичког порекла представља једну од суштинских карактеристика овог типа Игњатовићеве прозе. Грађа, тематика и облик Игњатовићевих приповедака најбоље се разумевају на основу подналова „Једне женидбе“ – „слика из живота“ – јер сирова грађа не учествује самостално у приповеци, већ се стапа с литерарним конвенцијама, односно естетизује се и постаје фикција која личи на стварност, закључио је аутор студије „Реалистичке приповијетке Јакова Игњатовића“.

Одељком „Увео листак Ј. Игњатовића и Сеобе М. Црњанског“ отворене су бројне могућности за будућа истраживања двојице српских писаца који су припадали (некада) истом геополитичком региону и културној традицији. Упоређујући епилог Игњатовићеве приповетке „Увео листак“ и одређена својства *Друје књије Сеоба* Милоша Црњанског, Душан Иванић је издвојио неколико типова и нивоа на којима су сродности приметне: 1. графичко обликовање текста (кратке целине, издвајање пасуса), 2. сродности синтагматског типа (заједнички стилски топоси), 3. кључне теме (љубав, смрт, људска срећа). Како оба књижевна текста опредељују јунаке односом према умрлој жени, није неочекивано што се нова психичка стварност тих јунака код обојице писаца исказује на сличан начин: лирском реченичном фактуром и поетски интонираном експресијом (лексика, поетске слике, симболи).

Студија „Мемоари Јакова Игњатовића у контексту српске мемоаристике XIX вијека“ представља особито важан допринос српској књижевној историографији, будући да је Душан Иванић овом анализом доказао литерарне вредности Игњатовићеве мемоарске прозе, која је до данас остала у сенци пишчевих фикционалних дела. Ширење штампане речи и демократизација јавног живота допринели су да се мемоарске теме „крећу из национално-религиозно-ис-

торијског у правцу приватног живота, тиме изазивајући генолошке компликације: нарушавају се границе између мемоара и аутобиографије, настају хибридне творевине, у једном дијелу аутобиографије (дјетињство), а у другом мемоари (јавни живот)“ (Вукићевић, Иванић 2020: 219). Ипак, с друге стране, национално-политички покрети и идеје обезбеђују и ауторитет мемоарског текста, којег одликују следећа обележја: инциденталне појединости из живота, тематско-мотивска напетост између појединачног и општег, национална питања и проблеми, културни јунаци (сиже сусрета, познанства, пријатељства). *Мемоари* својом нестабилношћу и наративном фрагментарношћу илуструју обележја овог неканонизованог жанра и показују какви се естетски ефекти могу постићи стилско-реторичким и морфолошким средствима.

Поглављем „Рецепцијски заокрет“ Драгана Вукићевић скреће пажњу на неколико прекретничких аспеката Игњатовићевог опуса, важних за разумевање и креирање рецепцијског заокрета према новом типу српске књижевности (друштвеном шаљивом роману). Посреди су следећи резултати истраживања: 1. значај садејства пишчевих књижевних чланака – односно експлицитне поетике – с пародијско-хумористичком прозом – имплицитном поетиком, 2. особита својства рецепцијског тока Игњатовићевих дела, 3. специфичне одлике књижевног и друштвеноисторијског контекста. Пародија српског реалистичког писца настајала је не само као један вид реакције на имитативне образце у књижевности већ целокупну културу Срба Аустроугарске монархије. Овим тумачењем обухваћени су и текстови писани за практичну намену у свакодневном животу: речници, модни журнари и приручници за писање писама. Посматрајући немачко-српски *Мали речник* из 1793. године као „архиву“ пожељних етикеција, ауторка је претпоставила могући утицај овог речника на литераризацију „комплемената“, који се у романима Јакова Игњатовића односе на поздраве. Модни прилози у *Српским новинама*, *Мајазину за художество, књижество и моду* и *Скорошечи* – допринели су идентификацији новог типа јунакиња – „помодарки“. Трећа скупина текстова културе – приручници за писање љубавних писама – ушла је у фокус пародијског преозначавања проузрокујући комичко разобличавање самопрезентације јунака и раскринкавање маске лажне углађености. Узевши у обзир утисак да се у Игњатовићевим романима са српског ноблеса, „који је био у претераној манифестности знаковног, театралног (што је стварало ефекат комичног)“ (Вукићевић, Иванић 2020: 265), уклањао слој лажи и откривао слој таштине и трагике једног декадентног „полусвета“, Драгана Вукићевић је закључила да је пародија тиме задобила шири политички значај и постала једна врста ангажоване фигуре – реторика којом се разобличавао патријархални грађански свет у напору имитације Другог.

Ослањајући се на теоријско упориште Мари-Лори Рајан у вези са симболизацијом чина читања као уживљавања, Драгана Вукићевић је препознала симболичку везу читалачког процеса с уроборосом – ликовном представом змије која једе свој реп – будући да су читаоци уплетени и спојени редовима истог текста који читају. Ауторка је сучелила „тачке додира“ двојице истакнутих књижевних критичара и читалаца опуса Јакова Игњатовића – Јована Скерлића и Милана Кашанина – одредивши се за тумачење пажљиво одабраних антиподних цитата преузетих из Кашанинове студије *Трајичности њериџерије* и Скерлићеве монографије *Јаков Игњатовић*. Овакво компаративно истраживање резултирало је уверењем о постојању „скривене критике“ и индиректне полемике Милана Кашанина с Јованом Скерлићем. За разлику од Скерлићевог концепта виталистички „здраве“ књижевности, валоризован је Кашанинов концепт естетичког миметизма. Након овог читалачког уробороса, ауторка је завршно поглавље књиге *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* конципирала као лексикографску одредницу („Лексикографско читање“) посвећену анализи романа *Милан Наранџић* и *Тријен сјасен*, те тематском разврставању и интерпретацији Игњатовићевих публицистичких списа (политичких и књижевних чланака, портрета, културолошких студија). Овај одељак садржи прецизне информације у вези с досадашњим истраживањима пишевог опуса, преглед издања наведених романа, информације о рецепцији, поетику приповедања, као и „Селективну библиографију радова о Јакову Игњатовићу“.

Захваљујући „Индексу имена“, који су саставиле Ана Козић и Марија Слобода, будућим читаоцима књиге *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* умногоме је олакшан приступ наведеним студијама. Применом делимично различитих методолошких становишта (Иванић: књижевноисторијски, наратолошки приступ; Вукићевић: културолошки, рецепцијски приступ), остварена је вишеструка научна перспективизација Игњатовићеве прозе не само у контексту српске књижевности, већ и европског литерарног наслеђа. Потврђујући сврховитост употребе нових наративних поступака и мотивисаност карактеризације девијантних/маргинализованих ликова, Душан Иванић и Драгана Вукићевић афирмисали су једно савременије тумачење (прото)реалистичких дела Јакова Игњатовића. Заједничким и усаглашеним књижевнокритичким приступом и мерилима вредновања, утемељеним на естетичкој категорији дисхармоничности, аутори књиге *Дивна дисхармонија Јаков Игњатовић* знатно су семантички проширили и осавременили појам лепог у српском реализму. Посреди је читање/испитивање које у сваком моменту надилази скерлићевску склоност ка ангажованости, тренутачности и актуелности, читање којим се чак и „неморални“ писци и јунаци неодступно уписују у историју српске књижевности.